

NEKONEČNÉ PROSTORY LIDSKÉ PAMĚTI

Assmannová, Aleida. *Prostory vzpomínání: Podoby a proměny kulturní paměti*. Přel. Jakub Flanderka, Světlana Ondroušková, Jiří Soukup. Praha : Nakladatelství Karolinum, 2018, 484 s.

Klára Soukupová
Univerzita Karlova
kl.soukupova@seznam.cz

Monografie Aleidy Assmannové *Prostory vzpomínání* vznikla původně jako habilitační práce na Univerzitě v Heidelbergu v roce 1992, o sedm let později pak byla v přepracované podobě publikována knižně. Od té doby vyšly *Prostory vzpomínání* v němčině ještě čtyřikrát a kniha byla přeložena do mnoha cizích jazyků — a není se čemu divit, jedná se o objevnou a v mnoha ohledech průkopnickou práci s širokým záběrem po celé euroamerické kultuře. Od literatury se Assmannová, původně anglistka a egyptoložka, odpichuje k filosofii, politickým vědám, kognitivní psychologii i rozborům uměleckých děl a suverénně se pohybuje nad jednotlivými disciplínami na rovině kulturních studií. Jak ostatně píše Tomáš Glanc v doslovu: „Autorka v ní [knize] totiž nevystupuje jen jako literární teoretička, filozofka nebo antropoložka. Vytváří ve vztahu ke studovanému tématu svou vlastní cestu z individuální směsi disciplín, svůj jedinečný prostor paměti“ (s. 463).

Prostory vzpomínání jsou věnovány kulturní paměti — nezabývají se tedy primárně individuálními lidskými dispozicemi a kognitivními schopnostmi, ale společenskou praxí, skrze niž se minulost v určitém společenství uchovává. Autorka se dotýká mechanismů, které tuto praxi ovlivňují, ať už se jedná o média, ideologie, umělecká ztvárnění či samotné (nutně metaforické) uvažování o paměti. Rozčleňuje knihu do tří hlavních částí, jež se věnují funkcím, médiím a úložištím kulturní paměti. Stále se tedy pohybujeme v oněch „prostorech vzpomínání“, jejichž význam je mnohem širší, než jsou „místa paměti“ francouzského historika Pierra Nory. Nejedná se o ukotvení paměti v geografické oblasti či v konkrétním „památníku“, ale o přenositelné procesy, jejich dobově podmíněné projevy a tendence.

Hned na začátku Assmannová rozlišuje pojetí paměti jako *ars* (umění mnemotechniky, potažmo ukládání vzpomínek) a *vis* (identitotvorná síla vzpomínání) a v rámci všech tří částí mezi těmito póly neustále balancuje, neboť se jedná o dvě strany téže mince. Stejně tak se v mnoha případech více než záměrnému vzpomínání věnuje zapomínání, protože jedno nemůže být bez druhého a biologické i kulturně podmíněné mechanismy zapomnění a selekce jsou přirozenou součástí paměti.

Autorka svůj výklad začíná u otázky užívání paměti v dějinách. Na příkladech z literatury od starověku přes Shakespeara a Wordswortha až po E. M. Forstera ukazuje, jak byl obraz minulosti využíván a zneužíván pro účely sebe prezentace i tvorby národní identity. Z toho je zřejmá privilegovaná role literárních svědectví, která Assmannová rozebírá: „ve společnostech s písmem i bez něj se z básníků a historiků stávají orgány kulturní paměti“ (s. 112). Ve druhé části se jasně ukazuje, že paměťová média nevyhnu-

telně ovlivňují proces ukládání i vybavování vzpomínek. Na písemných, prostorových a časových metaforách paměti, které se v průběhu věků objevovaly, Assmannová dokládá, jak se měnilo hodnocení spolehlivosti písma, obrazů i technologií dvacátého století. Přestože se zaměřuje především na textové památky, věnuje se i vizuálnímu stopám, výtvarnému umění a samozřejmě fotografii, jež byla dlouho považována za otisk minulého a jako taková za ideální vzpomínkové médium. Mezi média paměti nicméně autorka zařazuje i místa a krajiny či lidské tělo. V návaznosti na problematiku médií Assmannová nastoluje téma trvalosti archivů a jejich materiality. V kapitolách věnovaných „archivu“ a selekci zapamatování-hodných událostí vyvstává otázka souvislosti paměti a moci, která není jen vztahem kontroly, ale i subverze či (de)legitimizace.

Kulturní paměť tak Aleida Assmannová analyzuje v uměleckých projevech a koncepcích, které ovlivňovaly proměňující se pojetí vzpomínání, zároveň však z dobových pojetí vždy vycházely. U příkladů z literatury si tak čtenář musí být vědom, jaké téma v dané kapitole autorka sleduje; zda na textovém úryvku ilustruje dobovou metaforu paměti, obecné mechanismy zprostředkování minulosti či vliv ideologie a světonázoru na vzpomínání a zapomínání. K literárním textům totiž Assmannová nepřistupuje podle apriorního mustru, ale na každém dokládá jiný aspekt zacházení s pamětí. V relativně krátkých kapitolách tak využívá svou schopnost proměňovat perspektivu, s níž na rozsáhlou problematiku nahlíží — zvolené texty neanalyzuje do hloubky, ale na vybraných pasážích dokládá své teze. A je třeba říct, že to dělá přesvědčivě — přestože se jedná o odbornou, ve svém základu vědeckou práci, odkazující mnohdy na dobové kulturně-filosofické teorie, s nimiž nemusí být každý obeznámen, jsou její hlavní myšlenky předávány přístupným a jasně pochopitelným jazykem. Assmannová má výjimečný dar přehledné a průkazné systematizace a typologizace; ve výkladu průběžně zavádí různá binární či trichotomická členění určitých oblastí, a pomáhá tak čtenáři utřídit si možnosti a funkce často komplexních a fluidních jevů.

Přestože je text rozčleněn tematicky podle různých prostorů vzpomínání, autorka vlastně nenásilně postupuje chronologicky od starověkých a novověkých metafor paměti až k soudobým reprezentacím traumat. Od nejobecnějších konceptů paměti přes specifické otázky dané užívanými médii a technologiemi až po těžko zobecnitelné konkrétní umělecké realizace, na nichž ukazuje možnosti uměleckého zobrazení zapomnění. A zároveň od umění paměti a snahy nezapomenout k neschopnosti oživit děsivou událost minulosti, paměťovému odpadu a mlčení. Kniha tak tvoří soudržný celek, budovaný na implicitním vývojovém půdorysu.

Díky širokému záběru, jasnému členění a propracované kompozici budí *Prostory vzpomínání* dojem, že se jedná o utříděnou všeobsáhlou teorii paměti. To je však víc, než na co sama autorka aspiruje. Ve skutečnosti jde o pestrou mozaiku případových studií, z nichž Assmannová vyvozuje závěry, jimiž nuancuje svá základní teoretická východiska. Přestože se tato mozaika zdá být vyčerpávající, bylo by možné do ní přidávat další a další ukázky projevů paměti, které by uvedené příklady doplňovaly, specifikovaly, drobně posouvaly, snad jim i odporovaly (stranou například zcela zůstává rituální vzpomínkové praxe). Přestože paměťová studia od doby vzniku jádra textu *Prostorů vzpomínání* v mnohém pokročila a některé zde probírané okruhy problémů mohou vyznívat poněkud anachronicky (například diskuse o falešných či implantovaných vzpomínkách či technická východiska kapitoly o digitálních úložištích), je kniha nesporně jednou ze zásadních publikací pro jakoukoli vědní oblast, jež se dotýká tématu paměti.

